

TÜRKLÜKTE KADIN ADLARI

LÁSZLÓ RÁSONYI

Bibliyografya ve kısaltmalar :

ABRAMZON, S. M.: Rojdenie i detstvo kirgizskogo rebenka. (Sbornik Muzeya Antropologii i Etnografii XII - 1949, 78-138). = ABRAMZON.

ABRAMZON, S. M. - SULEYMANOV: Bit kolhoznikov kirgizskoy selenii Darhan i Çiçkan. Moskva, 1958. = ABRAMZON - SULEYMANOV.

Histoire des Mongols et des Tatares par ABOUL-GHÂZI BÈHÂDOUR KHAN. Publ., traduite et annotée par le Baron DESMAISONS. I-II. Saintpetersburg, Académie, 1874. = ABOULGH. - DESM.

Akti Istoricheskie, sobrannie i izdanne Russk. Arheografiçeskogo Kommissieyu I - V. Spbg. = AI.

GAZI ZAHİRÜDDİN MUHAMMED BABUR, Vekayi. Baburun hâtıratı. Çeviren, notları hazırlıyan R. R. ARAT. I - II. Ankara, 1946. Sah. 573-669. = ARAT, Notlar.

BASKAKOV, N. A.: Karakalpakskiy yazık I. Materialı po dialektologii (Teksti i slovary), Moskva, AN SSSR., 1951. = BASKAKOV, Kkpk. yaz.

BASKAKOV: Karakalpaksko-russkiy slovary. Moskva, 1958. = BASKAKOV, Kkpk. sl.

BASKAKOV, N. A.: Nogayskiy yazık i ego dialekti. Grammatika, teksti i slovary. Moskva, AN SSSR., 1940 = BASKAKOV, Nog.

BASKAKOV, N. A. - INKIJEKOVA-GREKUL, A.I.: Hakassko-russkiy slovary. Moskva Glavizdat, 1953. = BASK.-INK.

BASKAKOV, N.A. - TOŞÇAKOVA, T. M.: Oyrotsko-russkiy slovary. Moskva, Ogiz, 1947. = BASK.-TOŞÇ.

CAFEROĞLU, A.: Doğu illerimiz ağızlarından toplamalar. I. Kars, Erzurum ağızları. İstanbul, 1942. = CAFEROĞLU, Kars.

CAFEROĞLU, A.: Güney-doğu illerimiz ağızlarından toplamalar, Malatya v.s. İstanbul, 1943. = CAFEROĞLU, Malatya.

CAFEROĞLU, A.: Sivas ve Tokat illeri ağızlarından toplamalar. İstanbul, 1944. = CAFEROĞLU, Sivas.

CHWOLSON, D.: Syriscne Grabinschriften aus Semirjetschie. 1886. (Mémoires de l'Académie Impériale des Sciences de St.-Pétersbourg. VIIe Série, Tome XXXIV. No. 4) = CHWOLSON I.

Syrisch-nestorianische Grabinschriften aus Semirjetschie, herausgegeben und erklärt von D. CHWOLSON. Nebst einer Beilage: Über das türkische Sprachmaterial dieser Grabinschriften von W. RADLOFF. 1890. (Mémoires de l'Ac. Imp. des Sc. de Sbg. VIIe Sér., T. XXXVII, No. 8.) = CHWOLSON II.

Syrisch-nestorianische Grabinschriften aus Semirjetschie. Neue Folge. Herausgegeben und erklärt von D. CHWOLSON. Sbg., 1897. = CHWOLSON N.F.

ÇAĞATAY SAADET: Türkçede "Kadın" İçin Kullanılan Sözcükler. (Türk Dili Araştırmaları Yıllığı. Belleten 1962. 13-49). = ÇAĞATAY.

The Ta'rikh-i-Jahân-gushâ of 'Alâ ud-din Atâ Malik JUWAYNI. Ed. by Mirzâ MUHAMMAD. (Gibb Memorial Series XXVI, I-III). London, 1913-38. = CUVEYNÎ.

ERTEM Etem: Ispartada doğum inanları. (Ün III-1936, 397-. = ERTEM.

GRODEKOV, N. I.: Kirgizi i Karakirgizi Sır-Daryinskoy oblasti. I. Taşkent, 1889. Bunun ilâvesi: Prilojeniya. = GRODEKOV ve GRODEKOV, Priloj.

GÜLBEDEN : Hümayunnâme. Çeviren Abdürrab Yelgar. Ankara, 1944. = Hümayunn.

Abu'l-Mahâsin IBN TAGHRÎ BIRDÎ's Annals, entitled An-Nujûm âz-Zâhirâ fi Mulûk Misr wal-Kâhirâ. Edited by William POPPER. Berkeley, 1909-36. (University of California. Publication in Semitic Philology). = IBN TAGHRÎB.

Voyages d'IBN BATOUTAH. Texte arabe, accompagné d'une traduction française par C. DEFRÉMERY et B. R. SANGUINETTI. I - IV Index. Paris, 1854-59. = IBN BATTÛTA.

Izvestija Obşçestva Istorii Arheologii i Etnografii pri Univ. Kazany. = IOAIEK.

IVANOV, I. I.: Hozyaystvo Cuybarskih şeyhov k istorii feodalynogo zemlevladieniya v Srednoy Azii v XVI-XVII vv. M.-L., AN SSSR., 1954. = IVANOV, Cuybar.

KATANOV, N.: Otçet o poezdke sovrşennoj s 15 maya do 1 sentyabra 1896. goda v Minussinskiy okrug Eniseyskoy gubernii. (Uçeniya Zapiski Imp. Kazanskoy Univ. LXIV.) = KATANOV, Otçet.

KOŞAY, HAMÎT Z.: Türk adlarına ait araştırma. (Türk Yurdu V - 1927, 120-125. = KOŞAY.

LE COQ, A. v.: Türkische Namen und Titel in Indien. (Garbe-Festgabe 1927). = v. LE COQ.

MAGNITSKIY, V. K.: Çuvaşskiya yazıçrskiya imena. Kazany, 1905 = MAGNITSKIY.

MÜLLER, F. W. K.: Ein Doppelblatt aus einem manichäischen Hymnenbuch (Mahrnâmag). Berlin, ABAW., 1912. = Mahrnâmag.

Mitteltürkischer Wortschatz. Nach Maḥmūd al-KÂŞGARÎ's Divân luyât at-Turk bearb. von C. BROCKELMANN. (Bibl. Orient. Hung. I) Budapest, 1928. = MKÂŞG.

Materiali po Istorii Başkırskoy ASSR. I - V. Moskva-Leningrad, 1936-60. = MIB.

Materiali po Istorii Karakalpakov. M.-L., 1935. = MIKpk.

Materiali po Istorii Kazahskoy SSR. IV. M.-L., 1940. = MIK.

NALIVKIN, Histoire du Khanat de Khokand. Trad. par DOZON. = NALIVKIN-DOZON.

NIKIFOROV, N. A.: Anoskiy Sbornik. Sobranie skazok altaytsev s primeçaniyami N. POTANINA. Omsk, 1915. (Zapiski Zapadno-Sibirsk. Otdely Imp. Russk. Geogr. Obşçestva XXXVII.) = NIKIFOROV.

ÖNDER, Ali Rıza: Göle'de insan isimleri. (Türk Folklor Araştırmaları, 1955: 1180-1182). = ÖNDER, Göle.

ÖNDER, A. R.: Hıms'ta insan isimleri. (Türk Folklor Araştırmaları 1955: 1099-1100.) = ÖNDER, Hıms.

POTANIN, G. N.: Oçerki Severo-Zapadnoy Mongolii I-IV. Spbg., 1881-83. = POTANIN, Oçerki.

MÜLLER, F. W. K.: Zwei Pfahlinschriften aus den Turfantexten. Berlin, (ABAW), 1915. = Pfahlinscher.

RADLOFF, W.: Proben der Volksliteratur der türkischen Stämme Süd-Sibiriens, bzw. . . . der nördlichen türkischen Stämme. I-X. Spbg., 1866-1097. = Proben.

RADLOFF, W.: Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialekte. I-IV. Spbg., 1893-1911. = RADL. Wb.

RADLOFF-MALOV: Uigurische Sprachdenkmäler. Leningrad, 1928. = Uig. Sprachdm.

RASHID AD-DIN: Djami el-téwarikh. Editée par E. BLOCHET. II. London, 1911, (Gibb Memorial Series XVIII). = RE.-BLOCHET.

Sbornik Letopisey. Soç. RAŞID EDDINA. Pervod s primeçanijamı I. N. BEREZINA. Spbg., 1858-1888. (Trudı Vost. Otd. Arh. Obşç. V, VI, XV.) = RE.-BEREZIN.

Geschichte Gâzân-hâns aus d. Tarîh-i-mub.-i-Gâzânî des Raşid al-DÎN. Hrsgg. von Karl JAHN. London, 1940. (Gibb Mem. New Se. XIV.) = RE.-JAHN.

RAŞID AD-DIN, Sbornik Letopisey II. Pervod i primeç, Yu. P. VERHOVSKIY. M., L., AN SSSR., 1960. = RE.-VERHOVSKIY

RÁSONYI, L.: Sur quelque catégories de noms de personnes en turc. (Acta Linguistica III-1953, 323-350). = RÁSONYI, Catégories.

RÁSONYI, L.: Les noms de nombre dans l'anthroponymie turque. (Acta Orientalia Hung. XII-1961, 45-71). = RÁSONYI, Nombres.

RÁSONYI, L.: Les noms de personnes impératifs chez les peuples turques.) Acta Orientalia Hung. XV-1962, 233-243.) = RÁSONYI, Impératifs.

Spravoçnaya Knijka Samarkandskoy Oblasti. Samarkand, 1893. = SKSO.

ŞEYHOĞLU HASAN, Çankırı tarih ve halkiyatı. Çankırı, 1932.

DFRENKOVA, N. L.,: Şorskiy folklor. M.-L., AN SSSR., 1940. = Şorsk. folkl.

YUSUPOV, G. V.: Vvedenie v bulgaro-tatarskuyu epigrafiku. M.-L., AN SSSR., 1960. = YUSUPOV.

Eski kaynaklarda, yani yazıtlarda, belgelerde, tarihlerde korunan adların her biri bir dil yadigârı olup seslerin ve eklerin tarihi bakımından pek önemlidir. Tarih alanında ise Doğu Avrupa ve Kuzey Asya kavimlerinin kökenini, kavimleri meydana getiren ögeleri, tabakaların türlü devirlerde yerleştikleri yerleri araştıran tarihçi de Türk adlarından yararlanabilir. Not edelim ki adları soyut olarak açıklamaların değeri şüphelidir. Doğru sonuçlara varmanın temel şartı adların, özellikle kişi adlarının aynı devir ve yere bağlı gruplara göre, onların psikolojik gerisini o devir için karakteristik olan fonetik ve semantik özellikleri gözönünde tutan araştırmadır. Etnolog için dahi ancak sistematik, metodik araştırma adlar ve ad-verme âdetlerinin gerisinde var olan majik fikir âlemini aydınlatabilmektedir.

Erkek adları hakkında yer yer şimdiye kadar birkaç makale yayımlanmıştı. Kadın adları toplu bir halde hemen hemen hiç araştırılmamıştır¹. Aşağıdaki taslağın amacı bu eksikliği şimdilik² tamamlamasıdır.

Konuya başlamadan önce şu noktayı belirteyim: İslâmdan önce çoğu zaman yarı göçebelik karakteri taşıyan eski Türk kavimlerinin ataerkil (patriarkal) cemiyetinde ve özellikle müslüman olduktan sonra da kadınların toplumsal durumu tarihsel kaynaklarda anılacak kadın adları bırakmağa elverişli değildi.

İstisnalara en eski zamanlarda bile Budist, Maniheizt ve Nasturî [Hiristiyan] anılarında tesadüf olunur. Mezar yazıtları İslâm dünyasında da oldukça çok kadın adını kapsar; ölümden sonra kadın ve erkek eşit oluyor gibi. Fakat Türk kavimlerinin tarihinde ancak kısa bir rol oynayan öbür dinlere oranla İslâm dini orijinal Türk adlarını daha büyük ölçüde ortadan kaldırmıştı.

Özellikle yeni zamanlardaki etnograf-dilci gezginlerin bir kısmı ad-verme âdetlerini gözönünde tutmuş, hattâ duydukları adların listelerini de yayımlamışlardı. Ama bu listelerde genellikle kadın adları yoktur. Misafir gelince kadınlar son zamana kadar geri çekilmekte idi. Belki

¹ Bu konu üzerine buradakinden bir az daha kısaca yazmış olduğum bir konferans Alman müsteşriklerinin 1962 yılında Göttingende yaptıkları kongrede okundu ve Uralaltaische Jahrbücher'de neşredildi (L. Rásonyi, Der Frauennamen bei den Türkvölkern. UAJb. XXXIV-1962, 223-239).

² "Şimdilik" sözünü yazmanın sebebi, gelecekte Prof. O. Pritsak tarafından plânlanmış büyük türkoloji el kitapları serisi ile Türk kişi adları hakkında özel bir monografya yayımlanacağı ihtimalidir.

eski ad tabu'sunun arta kalmış izleri olarak, ailenin daha yaşamakta olan üyeleri adlarını yabancılara bildirmekten çekinirdi.

Erkek adlarına oranla kadın adlarının sayısını aşağı-yukarı 20-30 kez daha az tahmin edebiliriz. Kadın adlarına ait 2-3000 verinin toplamı erkek adlarına ait 70-80000 verinin toplamından hemen hemen daha zordur. Kadın adlarını kapsıyan kaynakların bibliyografyası epeyce kısadır.

Ancak gerisindeki kavram Türk söz hazinesine ait olan otohton, yahut eskiden yerleşmiş bir sözle anlatılan adları bu makale çerçevesine alacağım.

Sayınca 60 - 70'e çıkan Uygurca kadın adlarının çoğunluğu Hoço yıkılarında bulunmuştur. Önemli olan kazık yazıtlarından biri belki 768 yılından kalmıştır. Bu adlar öbür Türk kavimlerinde alışılan kadın adlarından pek farklıdır. Bunlar ayırdedilmiş bir toplumun en yüksek tabakasına ait kadınların Budizm ile ilgili, genellikle soyut adı anlatan adlarıdır ve komşu kibar Çin kadınlarının edebî hava taşıyan adlarına yakındır. VIII. yüzyıldan kalmış Maniheist, dili İranlı olan, ama muhteviyatı Uygurlarla ilgili Maḥrnâmag'ın kadın adları da yukarıda anılan tiptendir. XIII. ve XIV. yüzyıldan Yedi-su (Semiryeçie) bölgesinde bulunmuş ve süryanî yazılı Nasturî mezar yazıtlarındaki 90 kadın adı daha çeşitlidir (Chwolson I, II, III). Ne yazık ki, XI. yüzyıldan Mahmûd al-Kâşğarî'nin olağanüstü değerli sözlüğünde 52 erkek adı yanında ancak 4 kadın adını bulmaktayız: *As*, *Kaz*, *Kaçaç*, *Kümüş* (MKâşğ.) —Edil - Bulgarları ve Tatarların Müslüman mezar yazıtlarında (YUSUPOV) da birkaç Türk kadın adına raslamaktayız.— Papirüse yazılan Mısır Arap belgelerinden başlayarak Tabarî ve İbn al-Athîr gibi büyük tarihçilere ve Memlûk devletinin vakanüvislerine (Makrîzî, İbn İyâs, İbn Tağrîbirdî, v.b.) kadar Arap kaynaklarında, gittikçe artarak Türk adları anılmaktadır. Memlûkler, Türkçe konuşan memleketlerden satın aldıkları binlerce, onbinlerce kişiyi Mısır'a getirmişlerdir. O arada herhalde cariyeler de alındı, fakat onlar harem dairesinin perdeleri arkasında kalarak vakanüvislerin kalemine lâayk bir rol oynamadılar. İstisnalar pek azdır, mes. halife al-Mustazhîr'in (1094-1118) annesi *Altın* anılabilir (İbn Tağrîbirdî, an-Nucûm II, 370). Oysa Türk gençleri yanında Türk kızları da artık VIII. yüzyılın ikinci yarısından beri sistemli olarak Arap devletlerine taşındı. At-Tha'âlibî'ye (961-1038) göre Türkistan'dan alınmış, pek güzel sayılan kızların sahibi olmak

moda olmuş ve kibarlık alâmeti sayılmıştı. Yalnız Araplar değil, en büyük şairlerin (mes. Hâfız'ın) tanıklığına göre Fârsîler dahi böyle düşünmekteydi. —Tarihçiler Arap memleketleri hakkında değil, Türk memleketlerinin tarihi hakkında yazdıkları zaman vaziyet başkadır. Çünkü oralarda kadınlar cariye değil, ancak hatundur. Bu sebepten 1333 sıralarında Kıpçakta dolaşan haberli ve görgülü Arap seyyahı İbn Battûta'nın bizim için kıymetli birkaç gözlemi vardır. (IBN BATTÛTA II, 383, 385, 395 v.b.).

Daha Müslüman olmıyan Türk ve Moğol kavimlerinin tarihiyle ve şecereleriyle uğraşan Cuveynî (öl. 1283)'nin ve özellikle Raşideddin (öl. 1318)'in, sonra Abulgazi Bahadur Han (öl. 1663)'in eserlerinde çok kadın adlarına raslamaktayız. Buna karşılık, Oğuz efsanesinde kadın adının bulunmaması göze çarpmaktadır. Dede Korkut Kitabı'nda da ancak 8 kadın adı geçmektedir. — Hindistan padişahları Baber ve Hümayun saraylarında yaşayan birçok kadının adını Baber (bk. ARAT, Notlar)'in ve kızı Gülbeden Hanım (bk. Hümayunn.)'in eserlerinden tanımaktayız. Bunlarda daha Türk adlarına da raslanır, ve moda olan, kökeni bakımından Fârsî adlar dahi sık sık Türk ekleri, yahut Türk koşuntusu (apposition) ile birlikte kullanılmaktaydı, mes. *Mâhum Hanım*, *Sultanım Beğim* v.b. Daha yeni devirlerin Müslüman olmuş Türklüğünün Arap, Fârsî ve Türk tarih kaynaklarında anılan kadınların artık genellikle Arap ve Fârsî adları var.

İstep mintakalarında kalmış, yahut onun kenarlarında yaşayan Türk kavimleri —Peçenekler, Kumanlar, Altun Ordu Kıpçak Türkleri ve türkleşmiş Moğol hâkimleri, sonra Astarhan, Kazan ve Kırım Tatarları, Başkurtlar, Kazaklar v.b.— tarihlerinin kaynakları arasında Rus dilinde yazılmış olanlar en önemlileridir. İlk Rus vakayinameleri (Polnoye Sobranie Russkih Letopisey I - II. Letopis po Ipatskomu spisku; Letop. po Lavrentievskom spisku) yüzlerce Peçenek, Koman v.b. erkek adlarını anmış olmakla birlikte, kadın adlarını tanımadıklarını söyleyebiliriz. Sonraki vakayinameler, mes. Patriarhalı (PSRL. XIII) ve Kazan'lı (PSRL. XIX. cilt) vakayiname dahi pek az Türk kadından bahsetmektedir, mes. *Süyünbikâ*, *Elyakşı* (bk. daha aşağıda). Belgelerde ise daha çok kadın adını bulabiliriz. Mes. Yermak'ın yendiği Sibir hanı Küçüm'ün aile topluluğu hakkındaki iki belgede 30 kadının adı geçmektedir. (AI. II, 17, 20, 23). Buna karşılık MAGNITSKIY'in Rus belgelerinden 106000 —kısmen Rus menşeli— Çuvaş ve Tatar adını

topladığı derme, bizim için kaynaklarını ve adlardan hangilerinin kadına ait olduğunu söylememesi sebebi ile pek kazançlı değildir. Daha yeni zamanda Sovyetler Birliği Türk cumhuriyetlerinin tarihi bakımından değerli olan belge dergileri (MIB., MIK., MIKpk., IVANOV, Cuybar. v.s.) gereçlerimizi epeyce arttırmaktadır.

Macaristan'da Lâtinçe yazılan ve bir çok Peçenek ve Kuman adını anan belgelerde ve vakayinamelerde pek az kadın adı bulunmaktadır. XIV. yüzyılda kaleme alınmış vakayiname 1285 yılının olaylarını anlatırken IV. Lâslô kiralın Kuman gözdelerini şikâyet eder ve "filiabus Cumanorum *Aydua... Cupcech et Mandulam* vocatam" anar (*Scriptores Rerum Hungaricarum. Edendo operi praefuit E. SZENTPÉTERY. I-II. Budapest, 1937-38. SRH.*). İflak ve Kara Bogdan'da yerleşen ve devlet kurucusu (-Cuçi ailesinden olup türkleşmiş Moğol prensi-) *Basaraba* olan Rumen'lerin (tâ XIX. yüzyıla kadar İslâvca yazdıkları) belgelerinde XV-XVII. yüzyıllarda her ne kadar bir çok Kıpçak adına rasgelmekteyse de (bk. Râsonyi, *Contributions a l'histoire des premières cristallisations d'État des Roumains: Études sur l'Europe Centro-Orientale III. Bp., 1935*), kadın adları bakımından bu belgeler de önemsizdir.

Tarihten aldığımız veriler yanında gereçlerimizin en büyük kısmını Rus ve daha sonraki Sovyet etnografyası ile dilciliğine ait eserler bildirmektedir. Özellikle GRODEKOV, KATANOV, POTANIN, ABRAMZON'un eserleri (bk. Bibliyografya), RADLOFF Proben'in ciltleri, SCHIEFNENR, NIKIFOROV, DIRENKOVA v.b.nin dermeleri. Not edelim ki folklorda bulduğumuz adlardan bir kısmının değeri kişi adları bakımından şüphelidir. Çünkü mitik varlık adlarının kişi adı olarak kullanılmış olması tartışılmaktadır.

Son zamanda N. A. BASKAKOV'un yazdığı yahut düzelttiği sözlükler (bk. Bibliografya) özel adları araştıran türkologları çok sevindirmektedir. Özel adların istisnaî olarak dil hazinesinde ne kadar önemli yer tuttuğunu BASKAKOV çok iyi bilir. Bunun için Karakalpak, Oyrot ve Hakas sözlüklerine coğrafya, erkek, kadın, boy ve oymak adlarının listesini de eklemektedir. Bu üç sözlükte 900'den fazla kadın adını sıralamakta ve öbür eserlerinde de özel adlarını gözönünde tutmaktadır.

Yukarda sıraladığım kaynaklarda bulunan gereçler ile uğraşan araştırmacı iki noktaya dikkat etmelidir :

1) Rus tarih kaynakları, özellikle belgeleri, Türk adlarını sık sık pek bozulmuş şekillerde vermektedir. Bunun sebebi belgeleri yazan Rusların büsbütün farklı boğumlama duruşu (base d'articulation)'na sahip olmaları ve Rus harflerinin bazı Türk seslerinin (mes. ö, ü, -ı, -i) yazılmasına uygun olmamasıdır.

2) Çeşitli Türk kavimlerinin —özellikle Kazaklar, Altay ve Abakan bölgesi Türklerinin— ağızında, yabancılardan, Doğuda en çok Ruslardan geçmiş adların biçimi okadar değişmiş ve Türk sözü gibi yankı vermiş ki, adın kökenini tanımayan araştırmacı, adın etimolojisini Türk dillerinde aramağa hazırdır. Mes. Kazakçadaki *Abıs* Farsça *Hâfiz*'dan, *Batpa* Arapça *Fatma*'dan (GRODEKOV 98), Oyrotça *Arış* Rusça *İrina*'dan, *Boroş* Rusça *Praskovya*'dan, *Dyeleş Yelena*'dan (BASKAKOV-TOŞÇ. 211-14), Sagayca *Ölön* ise *Yelena*'dan (KATANOV, Otçet 8) gelmiştir.

Türkiye'deki kadın adlarına gelince, koyu Müslüman olan bölgelerde Arap ve Fârsî kadın adları asıl Türk adlarının şehirlerde çok erken yerini almış ise de, bazı bölgelerin halkında eski adların, hattâ bu adları meydana getiren düşünüş tarzının ve âdetlerin bir kısmı halen yaşamaktadır. A. Caferoğlu 1940 sıralarında özellikle Doğu-Anadolu'da yaptığı araştırma gezilerinde bir çok, Müslüman olmıyan kişi adını topladı. Kars bölgesinde, kısmen oradaki Karapapaklar arasında aşağı-yukarı 300 (CAFEROĞLU, Kars), Malatya çevresinde aşağı-yukarı 200 (CAFEROĞLU, Malatya), Sivas çevresinde ise —kısmen Türkmenler arasında— 200 kadar (CAFEROĞLU, Sivas) kadın adını topladı. İzinde başka araştırmacılar da toplama işleri yaptılar, mes. Ali Rıza ÖNDER, Göle (ÖNDER, Göle) ve Hınıs (ÖNDER, Hınıs) çevresinde.

Kapsadıkları kavramlara göre kadın adlarını semantik sistemine koymadan önce, ad-vermenin psikolojik geçmişine ait verileri de gözden geçirmeliyiz. Erkek adlarına oranla, burada da daha az veri vardır. Çindeki gibi (W. Bauer, *Der chinesische Personname*. Wiesbaden, 1959. *Asiatische Forschungen* IV. s. 7) yeni doğmuş kızlara ad vermenin önemi oğlanlara oranla daha azdır; ad seçmesinde maji tasvirleri ile ilgili ussal etmenler daha az rol oynamaktadır. Kötü tinlerden koruma isteği sanki daha zayıf. Egzogami dolayısıyla kız zaten ailede kalmıyacaktır. Bunun için kaderini oğlanların kaderi gibi tayin etmiyorlar. Otuz - kırk gezgin ve etnografin eserlerinde oğlan

doğumu ile ilgili maji inanışları hakkında veriler vardır; fakat kızların doğumuna, onlara ad-vermeye bağlı tasvirler ve gelenekler hakkında pek az yazılı gözleme rasgelmekteyiz. Genel ve karakteristik olarak kadın adları seçiminde tasasız davranıldığını söyleyebiliriz. Pek çirkin koruyucu adların kullanılmaması, şefkatli adların verilmesi genel bir âdettir. Duyguların meydana çıkmasında daha büyük özgürlük var. Bunun için, bir çok kadın adında çiçek, güzel şeyler, cevher, ay, güzel koku, ipek v.b. kavramları vardır, yahut doğrudan doğruya güzellik anlatılmaktadır. Bütün bu hususların her Türk kavminde aynı şekilde görünmemesi pek tabiidir.

Bütün kavimlerde genellikle kız çocuğun doğumu şefkat duyguları uyandırmakla birlikte, oğlan doğumundan daha az istenmektedir. Bu sebeple, ailede çok kız doğmuşsa yeni doğan kızın adı çok defa *Yeter* olur. Bu ad Anadolu Türklerinde her yerde bulunmaktadır. (V. A. GORDLEVSKIY, *Rojdenie rebenka i ego vospitanie: Etnograficeskie Obozrenie* 1910, 168 A. SAMOYLOVIÇ, *K voprosı i nareçenii imeni u turetskih plemen: Jivaya Starina* 1911, 297; H. Z. KOŞAY, *Türk adlarına ait araştırma: Türk Yurdu V-1927*, 122). Kars bölgesinde, Karapahlarda, *Gızyeter* adı açıkça fazla kız doğmasına son vermek istemektedir (CAFEROĞLU, *Kars* 290). Türkmenlerde aynı maksatla *Güldürsun* adı verilir (SAMOYLOVIÇ). XIV. yüzyıldan kalma *Nasturî Turhatun* (CHWOLSON, II, 72), *Turtärim* (CHWOLSON II, 78, 90) ve aynı yüzyılın (1331) bir Anadolu yazıtında geçen *Dur-melik* (İsmail Hakkı, *Kitabeler I*, 92), Kazak, Karakalpak, Sart *Tursun-gül*, *Tursun-bibi* (GRODEKOV, 98; BASKAKOV, Kpk.) adları çıkaklarını aynı istekten almıştı. Oğul doğumunun isteği daha açıkça da ifade edilir: Türkmenlerde artık fazla sayılan kızın adı *Oğulgerək*'tir (O. A. MIHAYLOV, *Tuzemtsı Zakaspiysk. Oblasti i ih jizny. Ashabad*, 1900, sah. 54).

Kızlara karşı arasına olumlu davranışı da görürüz: "Wenn Eltern Kinder durch den Tod verloren haben, so wird das überbleibende Kind oft mit dem Beinamen *Turdi* 'Ist geliebt' oder *Tohtamış* 'Der geliebt ist', oder *Tohta* 'Bleibe' belegt und zwar M ä d c h e n w i e K n a b e n '-diyor von Le COQ (v. Le COQ).

Çocuk ömrünün korunması için bir çok yerde şu âdet de vardır: ailenin birçok çocuğu ölecek olursa, anne yeni doğurduğu çocuğunu hiç çocuğu ölmemiş, yani kötü ruhları darıltmamış bir kadına biraz

para karşılığında satıyor. Bu kadın bebeği giydirmek için bir gömlek dikeyor. Böyle bir çocuğun adı *Satılmış*'tır (E. ERTEM, Ispartada doğum inanları: Ün III - 1936, 397). Bu inanın ve âdetin kız çocuğa da uygulandığını, yani *Satılmış* adının kıza da verilebildiğini XIV. yüzyılda yaşayan ve Çağatay hanedanından olan bir prensesin adından görmekteyiz: Esenbuğa karısı *Satılmış - hatun* (Abulğ.-Desmaisons 165; 100, 104). Aynı maksatla, yani ana babanın kim olduğu konusunda kötü ruhları şaşırtmak, aldatmak için Kazaklar *Ceti-köt* (Yedi-göt), *Üs-kempir*, *Tört-aba* v.b., XIII. yüzyıl Türkleri ise - iki prensese - *Yedi-kurtka* (yani Yedi ihtiyar kadın) adını vermişlerdi (bk. RÁSONYI, Nombres 48, 59). Çocuğun yaşamasını sağlamak maksadıyla *Yaşar*, *Turmuş*, *Durmuş*, *Durdu*, *Tursun* adları da verilmektedir (E. ERTEM, aynı yerde; Sait UĞUR, İçel folkloru. Ankara, 1948. II, 11; KOŞAY 120-121). ABRAMZON'a göre Kırgızlar ilerde oğlan doğmasını isterlerse, yeni doğan kıza *Burulça* adını vermektedirler; *Burul* emir kipidir, anlamı: başka bir yöne dön; -*ça* küçültme ekidir; bu ad talihe söylenen dilektir: kızlardan sonra nihayet oğlan doğsun. Aynı düşünce ile verilen diğer bir Kırgız kız adı *Tokto-bübü*'dür, yani "Dur, cadıcık". Bazen oğlan adını veriyorlar; bazen de çok kızdan sonra doğan oğlana, uzun ömür sağlamak için, kız adını vermektedirler, çünkü ana babanın düşmanı olan kötü ruhlar oğlanın ömrünü daha çok tehdit ederler (ABRAMZON, 107). Bu inanı tanıyınca Cuçi hanın oğlu Tukatimür'ün oğullarından birine قراقز *Karakız* adını vermesini anlıyoruz (Muizz al-Ansâb: TIZENGAUZEN, Sbornik materialov po otnosjašč. Zolotoy Ordı II, 61). Maji'ye ilgili kavramlar (bk. S. SOLYMOSSY, Névmágia. MNy. XXIII, 83-99; ZLINSKY, A névvarázs. MNy. XXIII, 100-109; RÁSONYI, Catégories 323-32 ve Nombres 45-48), bu kavramları kaybetmiş denemeler ve kökleşmiş âdetler sonucunda meydana gelen adlar arasında ayırım yapmak, sınırlar çizmek zordur. Meselâ Kazakların bir kısmında maji'ye bağlı olan kavramların sönmesinden sonra da, yeni doğan çocuğa, nazar değmesin ve ömrü uzun olsun diye, sık sık çirkin ad vermektedirler (PANTUSOV, J.: Kirgizskie skazki. Izvestija OAIK. XXV, 39: (بالانك آطن جمان قویصا اومورلری بولور هم لحوز تیمار)).

Anadolu'da Çankırı Müslümanları arasında, doğum zamanının raslantısında artık ruhlar âleminin işareti görülmezse de, şu âdet varmış: bayram gününde doğan kıza *İdiye* (yani hediye), Recep ayı ilk cuma gecesinde (regaip) doğan kıza *Ragibe*, Ramazan arifesinde doğana *Arife*, Kurban bayramı arifesinde doğana *Hacer* adı verilmekteymiş (ŞEYH-

OĞLU HASAN, Çankırı tarih ve halkiyatı. Çankırı, 1932. Sah. 160. Bk. daha: E. ERTEM: Ün III, 422; KOŞAY 124), yani burada ad vermenin eski ilkeleri İslâma karıştı, öründü.

Türk kavimlerinin bazısında, özellikle İslâmlığın pek kökleşmediği yerlerde, Rus kadın adlarının erken ve geniş ölçüde yayılışını görmekteyiz. Bu halin gerisinde de ad maji'si kavramları saklanmaktadır. "Daran soll allein auch die im Altai herrschende Sitte schuld sein, dem Kinde den Namen derjenigen Person zu geben, die zuerst in das Zimmer der Wöchnerin tritt"-yani yüz yıl önceki durum hakkında RADLOFF (Lose Blättar aus Sibirien, I, 337) "Bunun sebebi çocuğa loğusanın odasına ilk girenin adının verilmesinin Altay'da da âdet olmasıdır" diyordu. Hıristiyan Rus adları son yıllarda Kırgızların ad vermesinde de rol oynamaktadır. Mes. kolhoz doğum evinde doğan bir kızın adı *Dokturkan* oldu (ABRAMZON - SULEYMANOV). Erkek adları arasında zaten yüz yıldan beri *Doktorbek*, *Dögdörbay*, *Candaralbek* v.b. bu nevî adlar vardı (RÁSONYI, Catégories 328). Ebenin adı da çok yeni doğan kıza verilebilmektedir. Ad-vermede bugünkü hayat tarzının, çevrenin daha genel kavramlarının da etkisi görülür. Mes. İkinci dünya savaşı sırasında doğan bir kızın adı *Soğuşkül* (Kırg. *soğuş* 'savaş', *kül* 'gül'). Başka bir kızın adı *Kengeşkan*'dır (*kengeş* 'şûra, sovyet'). Mukaş Usupov'un kızı 1953'te seyahat sırasında, Oş şehri doğumevinde doğdu; bunun için kendisine Svetlana adı yanında *Sapar-kül* (<*sapar* 'sefer, seyahat') adı da verilmişti. Muhammed Amankulov'un kızı ise, doğum zamanında annesi m a d e n l e r bölgesindeki akrabalarında bulunduğu için, *Şaktıgül* (<*şaktı*<Rus *şakta*< Alm. *Schacht* (ABRAMZON - SULEYMANOV) adını aldı.

Gösterdiğim örneklerden anlaşıldığı gibi, birçok adın kökeni, psikolojik gerisi ancak halk arasında yaşayan bir araştırmacı tarafından açıklanabilir. Doğu-Anadoludan tanıdığımız kız adı *Beşbine* de böyle bir addır: talihi tesbit etmek isteyen ana baba, bu ad ile, kızın büyüyünce 5000 TL.-sı değerinde olması isteğini anlatmış (ÖNDER, Göle 1182).

* * *

Elde edilen kadın adlarının sayısı erkek adlarına oranla her ne kadar az olsa da, bu adlar da entansyonel, karşılıklı semaziolojik kategorilerin, grupların tesbitine yeter. Erkek adları için yaptığım sistemin aşağıdaki kategorilerini gözönüne alalım:

I. Totemistik adlar (?).

II. Amaçlı adlar. Ruhlara verilen işaretler :

A. Ana babanın kendileri için dilekleri :

- 1) Yeni doğan çocuk diri kalsın.
- 2) Kız değil, oğlan doğsun.

B. Apotropaeon - Koruyucu adlar :

- 1) Kötü ruhları dahi korkutan kudretli hayvanların adları, yahut bunlarla sıkı ilişkileri gösteren adlar, mes. *Böriberdi*. Bunların bir kısmı belki totemistik kökenlidir.
- 2) Hor görülen hayvanların adları (mes. *Köpek*).
- 3) Oğlanlara verilen kadın adları, yahut kadın anlamında olan adlar (mes. *Karakız*).
- 4) Çocuğun sevilmediğini göstermek için kullanılan çirkin adlar (mes. *Bok*).
- 5) Kötü ruhları yanıltan başka cins adlar. Bunlar arasında nefret edilen kavimlerin adı (mes. Kırg. *Sarkalmak*, bk. RÁSONYI, Catégories 326, 343).
- 6) Teofor (Allah adını kapsıyan) adların bir kısmı (mes. *Tarıberdi*).

C. Çocuk için iyi dilekleri doğrudan doğruya dolaşıksız anlatan adlar :

- 1) Mutluluğu, başarıyı diliyen adlar (mes. *Bekbol*, *İğdir*, *Hindal*. Bk. RÁSONYI, Impératifs 236-42).
- 2) Uzun ömürü diliyen adlar (mes. *Yüzyaşar*, *Kobcasar*, bk. RÁSONYI, Nombres 68-71).
- 2) İyi karakter özellikleri anlatan adlar (mes. *Tınıbek*, bk. H. EREN: Köprülü Armağanı 127-129). Saygı duyulan kavimlerin adı; güzelliği, kuvveti herkesçe bilinen şeylerin adları da buraya girer (Mes. *Elmas*, *Bulat* v.b.).
- 4) Cisimle, vücutla ilgili iyi özellikleri belirten adlar.

D. Görkemli (majestétique) adlar.

Bir bölüğünü yahut bütününü bağımsız gruplar çerçevesine aldığım, ataların ve büyük kimselerin adlarından gelme adları, rütbe bildiren adları bu ikinci kategorinin çerçevesine dahi alabilmekteyiz.

- III. Tesadüf adları. Ruhlar âleminden alınmış işaretler (indicium'lar):
- A. Yeni doğan çocuğun göze çarpan bir özelliği (vücut parçası, renk, şişmanlık v.b.; (mes. *Kabak*, *Mängli*, *Toksaba* v.b.).
 - B. Doğumdan sonra ilk göze çarpan yahut işitilen bir nesnenin (âlet, yemek v.b.) adı.
 - C. Doğumdan sonra görülmüş ilk hayvan ve bitki (mes. *Karga*, *Kabak*).
 - D. Çadıra, odaya ilk giren kimse (onun işi, adı, rütbesi, bağlı olduğu kavim, millet). Aulda, köyde bulunan yabancı.
 - E. Ana babanın ilk duyduğu, ya söylediği söz.
 - F. Meteorolojik, ya astronomik bir olay.
 - G. Mevsim, gün, bayram günü.
 - H. Doğum zamanındaki önemli olay, ziyafet v.b.
 - I. Doğum zamanında yenilen kavim, devlet, hükümdarın adı.
 - J. Doğum yerinin yanında bulunduğu nehir (bk. *Rásonyi*, *Catégories* 345-50), şehir, yayla, taştan ev (bk. *Rásonyi*, *Kiskun-ság* 106); babanın bulunduğu yer.
 - K. Babanın yaşı (bk. *Rásonyi*, *Nombres* 47).
 - L. Yeni doğan çocuğun kaçınıcı çocuk olduğu (*Rásonyi*, aynı yer),
 - M. Mollanın bulduğu raslantı: Kuran yapraklarının karıştırılmasıyla bulunmuş Müslüman adı.
- IV. Teofor adlar (*Täñribermiş*, *Kudayberdi* v.b.). Bunların gerisinde bazen kötü ruhları şaşırtmak niyeti var, ama bazen ana babanın sevincini göstermektedir.
- V. Ana baba duygularını, sevgisini, şefkatini gösteren adlar (hypochoristica); bunlar genellikle güzel, ince, tatlı, değerli, küçük bir şey anlatmaktadır.
- VI. Kişilere bağlı adlar :
- A. Atanın, akrabanın adı.
 - B. Büyük, herkesçe tanınan kişilerin adları (kısmen moda adlar, bk. *RÁSONYI*, *Catégories* 326-27).
- VII. Rütbe, unvan adları. (Bunların gerisinde II/C, III/D. kategorilerinin niyetleri, düşünceleri de bulunabilir.)
- Ashında erkek adları için tesbit ettiğim bu kategorilerin pratik hayatta yukarda gördüğümüz kadar birbirinden ayrılmaması tabiidir. Bazı adlar bir değil, belki iki, üç kategoride de yer bulabilmektedir.
- Kadın adlarına ait malzememin kolayca açıklanabilir kısmını yukardaki kategorilerle olan ilişkileri bakımından araştırmadan önce, adların

daha kolay anlaşılması için adlarla sık sık bileşik olan apposition (koşuntu)'ların sıralamasını incelemek elverişli görünmektedir. Koşuntuların bir kısmı aslında erkeklere verilen rütbe isimleridir, öbür kısmının asıl anlamı ise ailenin yaşlı, saygı değer hanımefendisidir. (Bunlar hakkında bk. S. ÇAĞATAY, Türkçede "kadın" için kullanılan sözler. T.D. Araştırma Yıllığı 1962: 15-17, 21, 39-42).

- aya* – aslında "yaşlı"; sonra her türlü teşkilât başında bulunan kimsenin sanı oldu. Anlamı çeşitli Türk kavimlerinde birbirinden pek farklı oldu. Timür halefleri Hint padişahları Baber ve Hümayun saraylarında han ve beğ karılarının bir kısmında, yani kibar kadınlarda ad yanında kullanılan bir koşuntu oldu, hattâ onu arasına ad olarak da görmekteyiz. (ARAT, Notlar 576).
- ayaça* – bütün ihtimallere göre, -ça küçültme eki ile *aya* sözünden olmuş, yahut *aya* ve *äçä* sözlerinden derilme (contraction) yoluyla meydana gelmiş. Kibar kadınların sanıdır (v. LE COQ).
- arığ* – "arı, temiz". Özellikle eski Uygur, ve yeni zamanlarda Minussinsk Tatarları kadın adlarından (v. GABAIN, Alttürk. Gr., RADLOFF, Wb.).
- ay* – her zaman ve her Türk kavminde kadın adlarında sık sık kullanılan bir söz. Kazakların bir kısmında -erkeklerde *bay* gibi- kadın adlarının ögesidir (KARUTZ, Unter Kirgisen und Turkmenen 85).
- ayım* – Timür ve Duğlat oğullarının saraylarında han ve beğlerin karılarına ve kızlarına verilen sandır (NALIVKIN - DOZON 75).
- äçä* – MKÂŞĞ. Lûgatında: "abla", Türkmencede "kadın, ana", Kumandıncada "hala, teyze" (RADLOFF, Wb.). Bütün ihtimallere göre Nasturî mezar yazıtlarında CHWOLSON'un *aşa* okuduğu söz de *äçä*'dir (RÁSONYI, Makut-Maklár, MNy. XXXVII-1941, 116-118).
- begim* – v. LE COQ'a göre "Batı-Türkistanda ve Hindistanda hükümdar olan prenseslerin sanıydı" (Osttürkische Namenliste: Southern Tibet IX, 96). Kars Türklerinde de görmekteyiz, mes. *Gizbegim*, *Şirinbegim* v.b. CAFEROĞLU, Kars 291).

- bi* – < *beg*. Özellikle Özbek kadınlarının sanıydı (ARAT, Notlar 589).
- bibi* – Çağ., Doğu-Türkist. *bibi* “kibar kadınların sanı” RADLOFF, Wb. Kazak *bibä* ‘barışnya, doç barına’ RADL. - Ad olarak da kullanıldı, mes. Kazak *Bibi* (GRODEKOV, Priloj. 66). XVI. yüzyılda, Merv’de: *Bibicä* (ABOULGH. - DESM. 158, ۱۳۳). Samarkand’da 1399-1402 yıllarında yapılan *Bibi hanım* camisi dünyaca meşhurdur.
- biçä* – Tara Tatarcası *biçä* “kadın” Karaimca *biçä* “kraliçe” (RADLOFF, Wb.). (Bk. ÇAĞATAY, 21). Buharada, Hivede ve Kazaklarda kadın adları yanında koşuntudur.
- bikä* – Çağatayca, Tatarca, Kazakçada anlamı “bayan, kadın, kız”dır (ARAT, Notlar 598; KARUTZ, Unter Kirgisen und Turkmenen 85; ÇAĞATAY, 21).
- bikäç* – Çağataycada, Tatarcada, Kırgızcada “kız, gelin” RADL., “sayın kadın” (ARAT, Notlar 598).
- çiçä* – “teyze, abla” RADL. (v. LE COQ 3).
- gül* – çiçek ismi olan *gül* ile aynıdır < Fârsî سجل
- hatun* – Sogd dilindeki *hwı’ınh* “kraliçe” sözünden Türk dillerine geçmiştir (v. GABAIN, Alttü. Gr.). Eski ve Orta zamanlardaki Türk kavimlerinde pek yayılmıştır.
- melik* – < Arapça ملك “kiral”. Mes. *Ayna Melik* (Kitab-i Dede Qorqud ed. ROSSI 100).
- paşa* – XIII. yüzyıldan beri Batı Türklerinde en yüksek rütbelere bağlı san (DENY: Enzykl. des Islâm III, 1112-1113). Macaristanda *başa* (T. HALASI KUN Revista Orientale ; ama ilk Macar verisi 1469 yılındadır. Archivum Eur. Centro-Or. I, 229). Anadolu kadın adlarında ve Dede Korkut Kitabında da görmekteyiz: *Çan Paşa* (ed. Muh. ERGIN I, 8-12). Ancak koşuntu olarak değil, ad olarak dahi kullanılmakta idi: *Paşa Begim*, Baber’in çağdaşı (Hümayunn. 300).
- qan ~ han* – “König, Kaiser, Herrscher - hükümdar” (v. GABAIN, Alttü. Gr.) Artık en eski devirlerde kadın adlarının ikinci kısmı olarak kullanıldı. Son zaman Kırgız kadın adlarında görmekteyiz (ABRAMZON-SULEY-

- MANOV 230). - 1335 yılında bir mezar yazıtında ancak koştuntu değil, ad oldu: *Han äçä* (CHWOLSON II, 85). - Ek olarak not edeyim ki *qaγan* rütbe adı da çok erken, artık 576-da kadın adı olarak geçmişti: 'Akkázγas (MORAVCSIK, Byzantino-Turcica² II, 59).
- qanım~hanım* - bk. ÇAĞATAY 15, ARAT, Notlar 587.
- qız, kız* - < Edil Bulgarcası *hır*. Bk. YUSUPOV.
- qunçuy* - Çinceden Uygurcaya geçmiş: "prens". Uygur kadın adlarında sık sık raslanmıştı (Mañrnâmag 34).
- sulu* - Kazakça, Tobol Tatarcası *sulu~alt.*, tel., leb. *sılu* "schön ansehnlich, von schöner Gestalt" RADL., "güzel, itibarlı, güzel vücutlu".
- sultan* - < Arapça سلطان, *qan* sözünün eş anlamlısıdır. Timür oğullarının saraylarında ve Özbeklerde hem kadın adı, hem de koştuntu vazifesinde sık sık kullanılmıştı (ARAT, Notlar 583-84).
- sultanım* - (ARAT, Notlar 584).
- tegin tigin* - "prens". Özellikle Uygur ve Nasturî yadigârlarında bulunmaktadır.
- täñrim* - "meine Majestät, Prinzessin" < *Täñri* "Allah" (v. GABAIN, Alttü. Gr). Uygur yâdigârlarında bulunmaktadır (F. W. K. MÜLLER, Uigurica II, 93; Pfahlinschr. 13-14).
- tärim* - < *täñrim*. Çağataycada *tirim* تيريم "kibar hanım" (THÜRY, A Behdset ül-lugat ezimü esagatáj szótár, Budapest, 1903. sah. 44). - Nasturî kitabelerindeki kadın adlarına en çok bağlanmış olan koştuntudur. (CHWOLSON I, II, III).

* * *

Nihayet şimdi kadın adlarının en açık olan kısmını daha yukarıda verdiğim sistem kategorilerinin çerçevesine sokmayı deniyelim :

I.

Kökeni şüphesiz totemistik olan kadın adları Türk kavimlerinde şimdiye kadar bulunmamıştı. Kadın adları olarak kullanılan hayvan ve ağaç adları için kaçınılmaz bir sonuç olarak totemistik kökenli denilememekle birlikte birkaç totemizm havası taşıyan ad vardır: Kaz. *Ayu-*

Bikä (Proben III, 187; Text 226) || Kaz. *Ak-koyan* (Beyaz Tavşan) (POTANIN, Kazak-kirgizskiya i altayskiya predaniya, legendı i skazki: Jivaya Starina XXV-1916, 57) || Kaz. *Kablan* (LEVŞIN, A: Opisanie Kirgiz-kazaçyih, ili Kirgiz-kaysakskih ord i stepey. Spb., 1832. III, 96).

II. A. 1.

Kkpk. *Kalbiyke* (BASKAKOV) || *Tokta* (v. LE COQ) || Kazak, Tara. Tat. *Bayan Sulu, Payan Sulu* < Kaz. *bayan* 'das Leben, das Bleiben' RADL. (Proben III, 269; IV, 12).

II. A. 2.

Oğulgerek, Yeter, Gizyeter, Turdu, Toktamış adlarından yukarda bahsedildi || Kaz., Sart *Tursun-bibi* (SKSO. IV, otd, II, 34; GRODEKOV, Prijoj. 117; Srednaya Aziya I - 1896, Avg. 15) || 1290: *Turmuş-hatun* (DORN, Auszüge aus muh. Schriftstellern betreffend...d. südlichen Küstenländer des Kaspischen Meeres. Spb., 1858. ۱۳۳) || Kaz. *Turdu-Ay Adinayeva* (SKSO. IV, otd. II, 32) || VIII. yüzyıl: *Uyg. Turmuş hatun tängrim* (Pfahlschr. 10) || 1331: *Nasturî Tur-hatun* (CHWOLSON II, 72) || 1336, 1339: *Tur-tärim* (CHWOLSON I, 78, 90) || 1331: *Dur-melik* (İsmail Hakki, Kitabeler I, 92) || Kaz. *Tursun-gül* (GRODEKOV, 98) || Kpk. *Tursun-gül* (BASKAKOV) || Kkpk. *Ulbolsın* 'Oğul olsun' (BASKAKOV) || *Döndü* (CAFEROĞLU, Malatya 316) || *Döne, Dönmüş, Döndü* (Söz Derleme Dergisi VI, 10).

II. B. 1.

1056: Selç. *Arslan hatun* (Ibn al-'Athîr ed. TORNBERG IX, 421, 424, 442; X, 13, 77) || Kaz. *Kablan* (LEVŞIN, Opisanie III, 96) || Kaz. *Ayu-bikä* (POTANIN, Predaniya 57) || Efsanevî Boğra-hanın karısı بابر *Baber* imiş (Abulğâzı, Şecere-i terâkime, ed. KONONOB, 62, ۵۱).

II. B. 2.

Oyrot *Çıçkan* "fare" (BASKAKOV - TOŞÇ.) || 1335: *İt-küçücük*, Altun Ordu hanı Özbek'in kızı (IBN BATTUTA-Defrémary II, 385, 395).

II. B. 4.

Şor *Poktuğ-kiriş* < *bok* (DIRENKOVA 176) || Oyrot *Dyitu* "Pis koku" (BASKAKOV - TOŞÇAKOV) || Oyrot *Bagay* "Yaramaz" (BASK.-TOŞÇ.) || Oyrot *Dyaman* "Yaman, Kötü" (BASK. - TOŞÇ.) || Hakas *Yaman* (BASK. - INK.) || Hakas *Çolbanah* "Töre dışı çocuk" (BASK. - INK.)

II. B. 5 :

XIII yüzyıl: *Yädi-kurtka* < Kom., Çağ. *kurtka* “ihtiyar kadın” (bk. RÁSONYI, Nombres 48, 59) || 1649: *Kurtkabek* (AI. IV, 123) || XIV. yüzyıl: *Satılmış-hatun* (ABOULGH. - DESM. 165, 100, 104).

II. C. 1 :

762: Uyg. *Kutluç-kız* (Maḥrnâmag 15) || 762: Uyg. *Kut-hatun* (Maḥrnâmag 15) || Uyg. *Kutluç* (Uig. Sprachdm. 21, 23; F. W. K. MÜLLER, Uigurica II, 84, 86, 88) || 1310: Nasturî *Kutluğ Tärîm* (CHWOLSON II, 59) || 1332: *Kutluç Bilgä* (CHWOLSON, N. F. 38) || Uyg. *Ögrünç Tigin Tängrim* < *ögrünç* “sevinç” (MÜLLER, Uigurica II, 13) || XIII. yüzyıl: Nasturî *Sävünç* (CHWOLSON, N. F. 49, 61) || XIV. yüzyıl: *Sävin-beg*, Mîrân-şâh’ın karısı (BARTHOLD, Uluğbey 30) || 1535, 1551: *Süyünbike* “Sävin-b-” Kazan prensesi (PSRL. XIII, 168, 184; XIX, 69, 320; KATA NOV : IOAEK. XXX, 295; AI. I, 287) || 1649: Tat. *Urazlı* “Kutlu” (AI. IV, 122) || Yürük *Gülsün* (NACI KUM ATABEYLI: ÜnII - 1935, 277) || Oyrot *Dyrgal* “Sevinç” (BASKAKOV - TOŞÇ.) || Oyrot *Iris* “Saadet” (BASK. - TOŞÇ.) || Kkpk. *Irsgül* (BASKAKOV) || Kazak *Iris-han* (GRODEKOV, Priloj. 118) || Kazak *Ongan-hatun* < Kaz. oŋ- “başarılı olmak” RADL. (GRODEKOV, Priloj. 126) || 1738: Başk. *Yurtbaşa* < *Yurtbaşı* (MIB. III, 386); -a < -ı hakkında bk. RÁSONYI; Acta Linguistica (VII-1957, 117-120) || 762: Uyg. *Kut-hatun* (Maḥrnâmag 15) || 1339: Nasturî *Mak-äçä* < *mak*’medih, öyme, (CHWOLSON I, 90) || *Kızlarpaşası* (CAFEROĞLU Kars 29).

II. C. 2 :

XIV. yüzyıl: *Tümen-kutluğ* (RÁSONYI, Nombres 71) || 1706: Başk. *Yüz-bikä* (RÁSONYI, Nombres 69; MIB. III, 22) || Oyrot *Ölbözök* “Ölmezcik” (BASKAKOV - TOŞÇ.) || Uyg. *Känç-tängrim* (Pfahlschr. 10, 16).

II. C. 3 :

762: Uyg. *Tüzün Bilgä qunçuy* ve *Tüzün Silik qunçuy* < *tüzün* “bütün, asıl”, *silik* “bakire” (Maḥrnâmag 14, 35) || Uyg. *Kutadmuş tängrim* “Mesut eden Majesté” (Pfahlschr. 10, 16, 23) || 1337: Nasturî *Sävüg* “Sevgi” (CHWOLSON, N. F. 31, 61) || 1325: Nasturî *Sävüg Tirim* (CHWOLSON, N. F. 25, 61) || XVII. yüzyıl: *Körkli-Yahşı* “Güzel-İyi” ABULĠĠZİ, Şecere-i Terâkime, ed. KONONOV 62, 22) || 1649: Nog. *Turubek* < Tat. *turı* “doğru, adaletli”, iki kızın adı (AI. IV, 123) || XV.

yüzyıl: *Ögü* — *begüm* < *ögä* “namus” (BARTHOLD, Ulugb. 115) || 1437: *Närä can*, Kırım hanı olan Toktamış hanın kızı (Bakçisarayskiya nadpisi 41) || Kazak *Ulcan* < *oğul-can* (GRODEKOV, Priloj. 120) || 1599: *Danay*, Küçüm han oğlunun karısı < Kaz. *dana* “akıllı” (AI. II, 19, 21) || 1429: *Selçük Paşa* سلچوک پاشا *hint-i İzzeddin Çelebi Tokat mezar yazıtında* (İSMAİL HAKKI, Kitabeler I, ۵۳) || 1450: *Selçük hatun* سلچوک Saruca'nın kızı (MÜBAREK GALIB, Ankara, ۲۳) || Kkpk, *Iybagül* < *iyba* “utangaçlık” (BASKAKOV) || Kkpk. *Kaliun* “Şakalı” (BASKAKOV) || Kkpk. *Aruv-han* < *aruv* “arı, temiz” (BASK.) || *Erdem* (CAFEROĞLU, Kars 289).

II. C. 4 :

XVI. yüzyıl : *Körkli bikä* کورکلی بیکه < Kom., Kar. *körkli* “güzel” (Yusupov, levha 67) || 1599: *Ak-Süyrük*, Küçüm-han karısı < Kaz. *süyrük* “die Weissen Wurzeln des Schilfes - *süirüktöi apak*” Weiss und Wohlgestaltet | von Menschen' RADL. Wb. (AI. II, 17-) || Kaz. *Ak-süyrük* (Kirgizskoe hoyaystvo v Akmolinsk. obl. Omskiy uyezd. Prilojenie. Spb., 1910. 38) || *Yosma* (ÖNDER, Göle) || *Selvi* (ÖNDER, Göle; MURAT, Halk edebiyatı 140) || Sivas bölgesindeki Türkmenlerde: *Elif*, “elif gibi ince boylu ve doğru” (CAFEROĞLU, Sivas 272).

II. D :

Uyg. *İl-yığmış tängrim* (Pfahlinschr. 24) || *İl-kutadmış tängrim* (Pfahlinschr. 23) || *İl-tutmuş han*, Sultan Rukneddin Beibars'ın (1260-1277) karısı (MAKRIZI, Khitat I, 83) || 1554: *El-yakşı* “Devlet-iyi” (Poln. Sobr. Russk. Letop. XIII, 243, 253).

III. A :

1324: *Nasturî Alaköz* (CHWOLSON II. 160) 1338: *Mänglig Tegin* “Benli T.” (CHWOLSON II, 82) || *Mängli Tigin*, ilhan Gazan'ın (1295-1304) karısı (RAŞİDEDDİN-JAHN ۱۳) || *Mängli Hatun*, Toğluk Timür han'ın (1347-1363) annesi (ABOULGH. - DESM. 165, ۱۰۴) || *Apak Begim*, Sultan Hüseyin Baykara'nın karısı (Hümayunn. 227) || *Ak Begim*, Pâdişâh Baber'in teyzesi (Hümayunn. 223-224) || 1599: *Ak-hanım* (AI. II, 17) || *Karagöz Begim*, Hüseyin Baykara'nın kızı (Hümayunn. 301) || *Mingli bi-ağaça*, Hüseyin Baykara'nın karısı (Hümayunn. 295) || *Tok-saba* “*Tok-tulum*”, geleneğe göre Nogayların büyük annesi (SMIRNOV, Kırmskoe hanstvo 77) || Nog. *Ak-Manglay* “Beyaz-Alın”, geleneğe göre Nogaylar büyük annelerinin biri (SMIRNOV, Kırmsk. hanstvo 77;

BASKAKOV, Nogaysk. yazık 143: bugün de kullanılan ad) || Hakas *Sarıçek, Sarı-pas, Sarı-khis, Khara-khis* (BASKAKOV-INK, 354) || Kkpk. *Sarıgül, Sara, Kızıl-han* (BASKAKOV) || Kaz. *Karakös-sulu* (Proben III, 402) || Oyrot *Tas-paş* "Taz-baş" (BASK.-TOŞÇ. 213) || Oyrot *Uykuçı* (BASK.-TOŞÇ.) || *Tonbul* (CAFEROĞLU, Kars 292) || *Karakaş* (ÖNDER, Göle) || 1599: *Tantık*, Küçüm han ailesinden idi. Adın anlamı "Çene çalan"dır (RÁSONYI, Tantó. MNy. LIV, 1958, 545).

III. B :

XI. yüzyıl: *Kaçaç* "Çin dibası" (MKÂŞĖ.-BROCKELMANN) || *Barçın* "Kadife" (ABULĖ., Şecere-i Terâkime, ed. KONONOV) || 1296: *Çini-hatun* (RAŞİDEDDİN-JAHN \ . .) || Karga Tat. *Kara-kıs* "Siyah keçe" (KATANOV, Otçet 9. Aynı eserin 7. sahifesinde bulunan *Karakıs* adı ile karıştırmamalıdır) || Trkm. *Akpamuk* (v. GABAIN: UAJb. XXXI-1959, 95) || Oyrot *Suskuçak* "Kepçecik" (BASK. - TOŞÇ.) || Oyrot *İpçi* "Saugflasche" || Minuss. Tat. *Kızıl-Cibäk* "K. İpek" (SCHIEFNER: Buée. de l'Acad. Spb. XV-1858, 389) || *Koyb. Saban* "Kova" (KATANOV, Otçet 13) || XVI. yüzyıl: *Süzgä* "İnce tarak", Küçüm han refikası (Sibirsk. Letopisi - REMIZOV, 120) || Oyrot *Tana* "Düğme" (BASK. - TOŞÇ. 213) || Kazan Tat. *Tüymä-sulu* (IOAEK. XXII, 434-36) || Minuss. Tat. *Kara-kurupçu* "Kara-yüksük" (SCHIEFNER: Bull. de l'Ac. Spb. XV, 386) || *Kara Cüstük* "Siyah-yüzük" (aynı yerde) || *Şor Kök-Purba* < purba "yüzük" (DIRENKOVA, Şorskiy folklor 74) || Oyrot *Dyüstük* "Yüzük" (BASK. - TOŞÇ.) || Oyrot *İyneçik* "Küçük iğne kutusu", *İyneçek* "İğneçik", *Kuyka* "Küpe" (BASK.-TOŞÇ.) || *Şemsiye* (ÖNDER, Göle) *Çan-paşa, Çan. kız* (Dede Korkut Kitabı-ERGIN I, 8-12, II, 70) || Kkpk. *Şıray* < şıra "lamba" (BASKAKOV) || 1335: *كيبك خاتون Kebek-hatun*, Altun Ordu hükümdarı olan Özbek han'ın refikası, "Kepek-h-" (Yahut Köpek mi? Aynı yerde *İtküçücük* de var, bk. II. B. 2. kategoride) (IBN BATTUTA-DEFRÉMERY II, 395) || 1599: *Kumız*, Küçüm han sarayında. (AI. II, 17) || Oyrot *Kımıs, Kurum* "Peynir" (BASK. - TOŞÇ.) || Kkpk. *Palav*. "Pilâv" (BASKAKOV) || *Salata* (ÖNDER, Hıms).

III. C :

Şahıs adı olarak kullanılan hayvan adları bir kısmının belki V., yahut pek daha az ihtimal ile I. kategorinin çerçevesinde de yeri var.

XI. yüzyıl: *As* (MKÂŞĖ. - BROCKELM.) || Kaz, aynı yerde || XIII. yüzyıl: *Kulan-hatun* Cingis-han'ın Merkit kavminden olan karısı < Türk.-Moğ. *kulan* "vahşî at" (RE. - BEREZIN I, 74; RE.-KHETAGUROV

I, 116, 127) || 1297: تغانجوق *Toğancuk* “Doğancık”, Emir Nevruzun karısı (RE. - JAHN ٥٤٤١١٨ || 1335 : *İt-küçücük*, bk. II. B. 2. kategorisine || 1599: *Buzav*, Küçüm han sarayında yaşamakta idi, “Buzağı”. (AI. II, 17-) || 1619: *Kırgay* (YUSUPOV) || XVI. yüzyıl: *Dudu bibi*, Baber’in çağdaşı (Hümayunun 246) || *Tagangül* < Kaz. *tagan* ‘güverçin’ (SKSO. III, 176) || Kırg. *Kardığaç* “Kırlangıç” (Proben V, 117) || *Karloğaç* (v. LE COQ) || Çuv. *Çagas* “Kırlangıç” (MÉSZÁROS, Csuvás népköltési gyűjtemény. Budapest, 1912. 215) || *Akça Kuğu* (ÖZBAŞ, İlbeyli Türkmenleri 24) || Çuv. *Şelen* “Yılan” (KRONHEIM: Archiv für die Wissenschaftl. Kunde von Russland III - 1843, 96) || Çuv. *İnebi* “İnek-bi” (aynı eserde) || Oyrot *Koybala* “Kuzu”, *Koyon* “Tavşan”, *Çıçkan* “Fare” (BASK. - TOŞÇ. 212-214) || Hakas *Torgay* “Toygar”, *Tülgü*, *Karga* (BASK. - IBNK. 355) || *Kunduz* (AKAB?ROV - HOCA-HONOV, Uzb. - Russk. slovary. M.-L., 1959.) || *Geyik*, *Ördek* (ÖNDER, Hıms). — 1675: Tat. *Almakay* (Kungurskie Aktı 30) || 1875: Sart *Alma. aç* (Turkestansk Vedomosti 1875: 4) || Oyrot *Toorçuk* “Kozalak”, *Kuzuk* “Ceviz”, *Dylamaş* “kostyanika”, *Borongot* “smorodina” (BASK.-TOŞÇ. 211-13).

III. D :

1243 yılında ölen *Daifa-hatun* “Visiteuse” (RÁSONYI: Miscellanea arabo-turcica: Goldziher Memorial Volume II, 133) || Oyrot *Ayılçı* “Gast” (BASK. - Toşç.) || Karapapah *Miralay* (CAFEROĞLU, Kars 291)

III. E :

1562 : *Boldı-bikäç* (IVANOV, Cuybar. 88, 90) || 1331: Nasturî *Boldı-çağ* (RADLOFF’a göre; belki *Boldıçak*’tır (CHWOLSON II, 90) || Oyrot *Dyayla* “Yazık ki!” (BASK. - TOŞÇ. 211) || *Hanı* (ÖNDER, Hıms) || Minuss. Tat. *Ayasın-kô* “Aydınlık olsun-k.” (SCHIEFNER: Bull. de l’Ac. Spb. XV, 383) || 1599: *Kubul*, Küçüm han karılarının biri “[oğlana] Değiş” AI. II, 17, 20, 23) II. A. 2. kategorisinde de yeri var.

III. F :

762: Uyg. *Tolun* “Dolunay” (Maḥrnâmag 39) || 1599: *Ak-tolun* ve *Tolun-bikä*, Küçüm han ailesindedir (AI. II, 17-) = Uyg. *Ay-kunçuy* (Pfahlin Schr 23) || 1288: *Ay-tärim* (CHWOLSON II, 32) || 1316: *Ay-tärim* (CHWOLSON N.F. 21) || XIV. yüzyıl başında: *Ay-hatun*, tarihçi Raşideddin’i kızı (BRWNE, History of Persian Literature under Tatar Dominion 84) || 1366 : *Tuman-aga* “Duman” (BARTHOLD, Uluğ bey 28, 38) || Kıpç. *Ay-hatun*, *Kün-hatun* (POPPE: Izv. Ak. Nauk SSSR.

1927: 1953) || XII. yüzyıl: *Ay-hanım*, Sultan Salâheddîn gözdelelerinden ikisinin adı (MAKRÎZÎ-QUATREMÈRE I, 2) || Kom. *Aydua* < *Ay-doğa* (NÉMETH, Árpádkori törökjeink: Népünk és Nyelvünk 1931, 177) || *Ay-hanım*, Badahşan'daki kale harabesinin adı (Tarih-i Rashidi. Transl. E. DENISON ROSS 220-221 n.) || 1339: *Tolun-tigin* (CHWOLSON N.F. 35) || 1393: *Çolpan-mülk*, Timür'ün karısı (BARTHOLD, Uluğbey 28) || Balkar *Dulduz-han* "Yıldız-han" (PRÖHLE: Keleti Szemle XV, 217) || Sibirya Tat. *Pätir* < Rus. *veter* "rüzgâr" (KATANOV, Otçet 11).

III. G :

1412: *Bayram* بېرم بنت تغرى بردى (Ibn TAGHRÎB. VI, 434) || XVI. yüzyıl: *Bayram Sultan* Sultan Hüseyin Bâykara'nın kızı (Hümayunn. 231) || Kıpç. *Ayna-hatun* < Kom. *ayna* "Cuma ertesi", bk. Codex Cum. (el-Idrâk, ed. CAFEROĞLU 8) || *Ayna-Melik* (Kitâb-i Dede Qorqud, ed. ROSSI 100) || Çuv. ارني , bk. *Erne* "Cuma ertesi," PAASONEN (YUSUPOV, tekst 2) || Oyrot *Erte* "Erken (gelen, doğan) (BASK.-TOŞÇ. 214) || Kazak *Bazar-bike* < "bazar günü" (GRODEKOV, Priloj. 142) || 1591: *Oraska* < *oraza* "oruç" (DOBRYANSKIY v.s., Aktı o Litovskih Tatarah. Vilyna, 1906. 52) || *İdiye*, *Arife*, *Ragibe*, bk. yukarda.

III. H :

Krg. *Soguşkül*, bk. yukarda.

III. I :

Veri yok.

III. J :

1335: *Orduca* (اردجا) Özbek-han'ın dördüncü karısı İNB BATTUTA'ya göre "Son nom est *Ordoudja*; *ordou* dans la langue des Turcs signifie 'le camp' et cette princesse fut ainsi nommée parce qu'elle naquit dans un camp" (IBN BATTUTA - DEFRÉMERY II, 395) || *Yaylak*, Nogay-han'ın 1286 yılında Hıristiyan olmuş karısı (PELLIOT, Notes sur l'histoire de la Horde d'Or. Paris, 1950. 73-79) || *Yayla*, *Yayla-hanım* (CAFEROĞLU, Kars, 292) || 'Αλατζουχ (öl. 1302) < *alaçuk* "kulübe" (SMIRNOV, Kırımkoje hanstvo 34; MORAVCSIK, Byzantionturcica² II, 70). Mukayese için bk. Kom. *Taştura* "Taştan ev" (RÁSONYI, Les noms géogr. du Kiskunság: Acta Lingu. VII-1957, 345) || 1437: *İsfahânşâh-hatun*, bir Kudüs yazıtında (v. BERCHEM, Matériaux pour un Corpus Inscr. Arab. Jérusalem I, 313) || XIV. yüzyıl: *Bağdad-hatun*, ilhan Abu Sa'îd'in karısı (RÁSONYI, Catégories 345) || *Suriye*, *Yemen*,

Erzurüm, Tortum, Mekke, Medine (CAFEROĞLU, Malatya 318: Kars 290-92; ÖNDER, Göle) || Kırg. *Saparkül*, bk. yukarda.

III. K, L, M :

şüphesiz veri yok.

IV :

belirli, açık veriler yok.

V :

Kadın adlarının en çoğu bu kategoriye bağlıdır.- VIII. yüzyıl: Uyg. *Ay-çiçek tängrim* (Pfahlschr. 10, 16) || XVIII. yüzyıl: *Ay-çiçek*, Fergana'da (NALIVKIN - DOZON 74-75) || XV. yüzyıl: *Mah-çiçek*, Baber ve Hümayun padişahların saraylarında birkaç prensesin adı (Hümayunn. 281-83) || *Mahım Begim*, aynı zamanda ve aynı yerde birkaç prensesin adı (Hümayunn. 283-) || *Ay-can-ayım*, XVIII. yüzyıldan zikrettiğim *Ay-çiçek*'in kızı (NALIVKIN-DOZON 74, 75) || 1282: جيجك خاتون *Çiçek-hatun*, *Mängü-Timür* hanın karısı (Biografya Kalavuna ve MAKRÎZÎ: TIZENGAUZEN, Sbornik materialov otnosjašč. k istorii ZolotoyOrdı I, 66, 218, 418) || 1320: *Kızkına*, *kız* sözünün küçültmüş şekli (CHWOLSON II, 61) || 1073: *Gevher*, Sultan Melikşâh'ın kızı (Aḥbâr üd-devlet is-Selçukiyye, terc. Necati LÛGAL, Ankara, 1943. 40) || 1118: *Altın* (İBN TAGHRÎBIRDÎ II, 370) || XIII. yüzyıl: *Altın-bigi*, Çingiz han'ın kızı (CUVEYNÎ I, ۳۲, ۳۴) Şor *Altın Arığ* (DIRENKOVA, Şorskiy folklor 100) || Alt. *Altın-çeçek* (VERBITSKIY, Altayskie inorodtsı 150; NIKIFOROV 25-26) || Kkp. *Altın-gül* (BASKAKOV) || XI. yüzyıl: *Kümüş* (MKÂŞÇ.-BROCKELMANN) || XIII-XIV. yüzyıl: *Kümüş* (CHWOLSON II, 101) || 1137-38: زمرد *Zümrüd-hatun* (İBN al-ATHÎR-TORNBERG ve Recueil des Historiens des Croisades. Hist. Or. I, 125) || *Zümrüt* (CAFEROĞLU, Kars 292) || IV. yüzyıl: Bulg. *Yakut* (YUSUPOV, levha 38) || Balkar *yalduzhan* < *jalduz* "bir çeşit değerli taş" (PRÖHLE: Keleti Szemle XV, 276) || XIV. yüzyıl: *Süs* (YUSUPOV, levha 38) || 1670: Çuv. *Süspiçka* < *Süs-biçä* (POLIVANOV-KRASOVSKIY, Materialı istoričesk. i juridičeskie rayona bıvşago prikaza Kazansk. dvortsa II. Simbirsk, 1898. 64) || 1324: *Büzäk* "Süs" (CHWOLSON N. F. 24; daha 10 kadının da adıdır) || XIII-XIV. yüzyıl: *Dokuz-hatun*, birçok prensesin adı, mes. ilhan Hulâgü'nün karısı (RE.-ARENDS III, 16, 19, 100; ۶۷۷, ۷۸, ۷۹ v.b.; RE.-QUATREMERE 92, 114. Bu adlardaki *dokuz* sözünün anlamı: dokuz şeyi kapsıyan bir hediye, bk. L. FEKETE, Dokuz a törökben és a perzsában. Pais-Emlékkönyv, Bp., 1956. 647-652; RÁSONYI: AOH. XII, 60-62) ||

1559: *Kiçkine-bikä* (IVANOV, Cuybar 299) || Karaç. *Sıylıhan, Sıylıkız* < *sıylı* "lieb, sevimli" (PRÖHLE: Keleti Szemle X, 131) || Kaz. *Balseker* (SOZONTOV: Sbornik Statey Pomeşç. v Orenburgsk. Gubern. Vedomostyah, Ufa, 1862. 7) || Kkpk. *Cupar* "Güzel koku" (BASK.) || *Cennet* (CAFEROĞLU, Malatya 316) || *Nazbiyke, Nazım, Nazımhan, Ayımşa, Gülayım, Kırmızı* (BASKAKOV, Kkpk-russk. sl. 777-) || Oyrot *Bolçoy* 'Külçecik' (BASK.-TOŞÇ.) || *Altın, Dyindyi* "Boncuk", *Kızımay* "Kızıcığım", *Kumduzak* "Kunduzcuk", *Mırcık* "Burçak", *Oymok* "Yüksük", *Saymaş*, "Zierliche Muster" Çinçey "İncicik", *Çeçek, Çeyneş* "Paeonia", *Çomur* "Zambak" (BASK.-TOŞÇ. 211-14) || *Almas, Gögerçin, İpek, İnci* (CAFEROĞLU, Kars 288-292) || *Sedef* (ÖNDER, Göle) || *Hürü* (CAFEROĞLU, Sivas 272) || XIV. yüzyıl: *Aybala, Akbala* (HOUTSMA, Ein türk.-arab. Glossar ۳۰) || *Küçük Begim*, Sultan Hüseyin Baykara'nın kızı (öl. 1506) (Hümayunn. 280-91) || 1296: *Çini hatun* (RE.-JAHNİ \ . .) || Özb. *Çüçük-ay* < *çüçük* "tath" (SKSO. IV/2, 38) || *Hurma-hatun* (ÖZBAŞ, İlbeyli Türkm. 69) || Kkpk. *Iris-gül* < "Saadet-gül", *Ümit, Sirga* "Küpe", *Sevle* "Işın" (BASKAKOV) || XIX. yüzyıl başında: Kazak *Yarkın-ayım yarkın* "ışın" (NALIVKIN - DOZON 178) || XIV. yy: Kıpç. *Altun-hatun* (HOUTSMA, Glossar 53; POPPE: IAN. 1927, 1253) || Tar. *Altun Hanım* (PANTUSOV, Tarançinskie pesni: Zapiski IRGeogr. Obşç. po otd Etn. XVII 25, 113) || *Altun Hanım*, Hive prensesi (ABOULGH.-DESM. 309) || Minusinsk Tatarlarının destanlarında 6 *Altın Arığ*'ı bulmaktayız (SCHIEFNER: Bull. de l'Ac. Spb. XV-1858, 384) || *Altın-Tana* < *tana* "düğme". Altayda Sagaycada, çern.-Tartarcada Şorcada zikredilmektedir. (NIKIFOROV 227-30; Proben IX, 340, 351; POTANIN, Oçerki IV, 577; DIRENKOVA, Şorskiy folklor 164, 387) || 1552: *Gül-Sultan hanike* (Kniga Posolstvo Litv. 82) || Kazak *Yalgın* "Alev" (AMANJOLOV, Voprosi dialektologii i istorii kazakskogo jazıka I. Alma-Ata, 1959. 376; JARKOV: Biblioteka na çteniya CXXIV: 227) || *Yağmanâz*, "Çin hakanın kızı, Bahrampur'un karısı. JUSTI'ya göre (Iranisches Namenbuch" 144) gönülleri çalan, yağma eden. || Tat. *Gılwika* < *gül* "çiçek" + *wika* "güzel". Bu ad Mari (Çeremis) kavminde de kadın adı oldu. (JACOB-SOHN, Das Namensystem bei den Osttscheremissen: Sitzungsber d. Berliner Ak. d. Wiss. 1919: 188) || Çuv. *Sere, Seredey* < *sara* 'yüzük' PAAS. (MAGNITSKIY) || Çuv. *Kuluga* "Güverçin" (MAGNITSKIY) || Kaz. *Alva* "Helva" (GRODEKOV I, 98).

VI :

Padişahlar Baber ve Hümayun saraylarında birçok kadına aynı ad-modada olan ad - verilmiştir.

1056: *Arslan hatun*'un adı birçok Selçuk hükümdarının adı idi. (IBN al-ATHÎR-TORNBERG IX, 424, 442; X, 13, 77; MARQUART, Über das Volkstum der Komänen 44-45) || XII. yüzyıl: اینانچ *İnanç-hatun*. Babası Emir İnanç oğlu ise Kutluğ İnanç Mahmud idi. (RÁSONYI, Catégories 330).

VII :

1335: *Han-âçä* (CHWOLSON II, 85) || Uyg. *Kunçuy tängrim* (Pfalh-linschr. 10, 16) || XVI. yüzyıl başlangıcında: *Sultanım Hanım*, Hüseyin Baykara'nın kızı (Hümayunn. 320) || 1599: *Sultanım*, Küçüm han ailesinden. (AI. II, 17-) || XVII. yüzyıl: *Mama-bikä* (ABULĞ., Şecere-i terâkime, izd. KONONOV 75) || 1558: *Mama-ağa*, *Bibi-han*, *Biçä-hatun* (IVANOV, Cuybar 251, 306, 130) || 1551: *Mama-han*, 1555: *Biçä-ağa*, 1556: *Sultan- bikä* (IVANOV, Cuybar 106, 144, 229) || Kazak. *Hani-key-slu* (DIVAEV, Şurabatır 131) || 1362: جهانملك خاتون *Cihan-melik hatun*, Tokattaki bir yazıtta (ISM. HAKKI, Kitabeler I, 55) || 1632: Tümen Tat. *Abakay* (İstorya Sibiri II, 391) || 1640: *Abakay* (İst. Sib. II, 463) || *Abakay-arı* (POTANIN, Oçerki IV, 618) < mong.-türk. "han v.b. ailesine ait olan kibar kadın ve kız sanı" (RADLOFF, Wb. I, 622).

* * *

Yukarda da söylediğim gibi kadın adları bütün kişi adları gereçlerinin ancak küçük bir bölümüdür. Verdiğim örnekler ise kadın adları gereçlerinin ancak bir bölümüdür. Bunlarla birlikte kadın adları için erkek adları kategorileri uygun görünmektedir. Kadın ve erkek adları arasındaki temel fark şudur: oğlanlara oranla kızlara ancak ikinci derecede önem verilmesi sebebiyle maji'ye ait olan kavramlardan meydana gelen ussal etkenlerin daha az rol oynadıkları, aynı zamanda duygulu etkenlerin oğlan adlarına oranla daha büyük rol oynadıkları tabii görünmektedir.

Dilbilimi bakımından kadın adlarında artık XIII. yüzyıldan beri her çeşit küçültme eklerinin kullanılması göze çarpan bir şeydir.- Tekil I. şahıs iyelik ekinin kullanılmasını ancak kadın adlarında görmekteyiz: *Sultanım*, *Begim*, *Ayım* v.b. Kkpk. *Gülümhan* (BASKAKOV, Karakalpaksk. yazık I, 403). İyelik ekinin küçültme ekleriyle birlikte kullanımına dahi ancak kadın adlarında örnekler vardır: Kkpk. *Ayımşa* "Benim küçük Ayım", Oyrot. *Kızımay* "Kızıcığım".